

Kao dopunu knjizi, autorka je ponudila spisak od 1.080 žena kažnjenih zbog IB-a. Spisak sadrži podatke o starosti kažnjenica, vrsti i trajanju kazne, datumu hapšenja i zanimanju. Ovo je najpotpuniji spisak „ibeovki“ do sada, s obzirom na to da su dosadašnja istraživanja baratala sa ciframa između 800 i 900 kažnjenica. Identifikacija ovih žena koje su bile obuhvaćene represijom predstavlja važan iskorak u pravcu njihove istorijske vidljivosti.

Najvažniji doprinos knjige *Žene Golog otoka* ogleda se u sistematskom uvođenju rodne perspektive u proučavanje političke represije u socijalističkoj Jugoslaviji. Autorka pokazuje da su žene bile ne samo pasivne žrtve represije, već i specifične mete sistema koji je kombinovao političku sumnju sa rodno uslovljenim oblicima kontrole i stigmatizacije. Cilj knjige nije bio samo rekonstrukcija pojedinačnih biografija, već sistematsko sagledavanje načina na koji je represivni aparat delovao nad ženama i kako su se te politike reflektovale na njihove privatne i javne živote. Time se represija ne posmatra kao kratkotrajan politički događaj, već kao dugotrajan proces koji je ostavio trajne socijalne i psihološke posledice na žrtve.

Knjiga *Žene Golog otoka* dr Ljubinke Škodrić predstavlja izuzetno značajno naučno delo. Uvođenjem ženskih iskustava u narativ o političkoj represiji u periodu sukoba Jugoslavije i Informbiroa, autorka ne samo da je popunila istoriografske beline, već je i kritički preispitala postojeću istoriografiju. Ova monografija jasno pokazuje da je razumevanje represivne politike u socijalističkoj Jugoslaviji nepotpuno bez uključivanja rodne perspektive i analize dugoročnih posledica po živote žrtava, u ovom slučaju žena. Zbog toga će ova knjiga biti nezaobilazno štivo za sve naredne istraživače istorije represije u Jugoslaviji tokom njenog sukoba sa Informbiroom.

Marko B. Miletić

Dejan Jović, *Otpor intelektualaca. Predstavljanje nepredstavljenih – suprotstavljanje moćnima*, Novi Sad: Akademska knjiga, 2025, 464.

Dejan Jović, profesor politologije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu i gostujući profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu, u svojim radovima bavi se identitetskim, političkim i drugim korpusima pitanjima povezanim sa Jugoslavijom, njenim raspadom i post-jugoslovenskim zemljama. Ističemo njegove dobro poznate monografije: *Jugoslavija: država koja je odumrla. Uspón, kriza i pad Četvrte Jugoslavije 1974–*

1990. (Prometej–Samizdat B92, Zagreb/Beograd, 2003; u knjizi su istraženi i obrazloženi ideološki, ekonomski, etnički, kulturni i pravni uzroci odumiranja Jugoslavije kao ideokratske tvorevine), *Rat i mit: politika identiteta u savremenoj Hrvatskoj* (Fraktura, Zaprešić, 2017; u ovoj knjizi u fokusu je pitanje zašto je savremenoj Hrvatskoj potreban mit o ratu kao isključivo pravednom, oslobodilačkom i „tvoriteljskom“ i kako se, paralelno sa idejom o hiljadugodišnjem snu o državi, stvarao mit o Domovinskom ratu kao „nultoj tački“ hrvatske istorije) i *Uvod u Jugoslaviju* (Fraktura, Zaprešić, 2023; Akademska knjiga, Novi Sad, 2024; ova studija bavi se kompleksnom sferom tumačenja raspada Jugoslavije i istražuje suštinu jugoslovenske države, njene uspone i padove).

U knjizi koju predstavljamo, Jović ispituje odnos kritičke inteligencije i nacionalnog identiteta, ulogu intelektualaca, sudbinu društvenih nauka u 21. veku i osporavanje prosvetiteljskih temelja liberalne tradicije. Njegova knjiga je istovremeno i intelektualna istorija i istorija politikologije, ali i promišljanje razloga za propast socijalističke Jugoslavije. Knjiga nosi i snažan lični pečat, odnosno, kako je istakao sam autor, svaki intelektualac koji piše o intelektualcima, na neki način piše i o sebi: „Tako i ja. Ova je knjiga, stoga, u svojoj biti i autobiografska. U njoj izlažem i svoj pogled na to što je intelektualac, kakav bi trebalo da bude i što bi trebao raditi“.

Za Jovića su intelektualci oni pojedinci koji imaju osećaj odgovornosti da predstave one koji su „nepredstavljeni“, a istovremeno imaju i građansku hrabrost i moralni integritet da se suprotstave nosiocima moći u jednom društvu rizikujući pritom brojne pogodnosti koje bi inače imali da to nisu učinili. Intelektualci svoj stručni ugled koriste kako bi u javnom prostoru uticali na oblikovanje zajednice, u korist opšteg dobra: „Intelektualci su dobri građani, a ne samo dobri stručnjaci. Oni zajednici daju ono najbolje što imaju – kritičku misao, oštar pogled i artikulirani govor – djelujući pritom konstruktivno, bona fide, u korist građana, naročito nepredstavljenih i nezaštićenih“.

Jović je jasan u svom stavu. Njega ne zanimaju intelektualci koji su prešli na „drugą stranu“ – antiintelektualističku, na stranu „zemaljskih“ moći, ideologija i represivnih režima. Zanimaju ga oni koji su ostali na „svojoj strani“, strani moći ideja i stvaralaštva, pobune duha i slobode mišljenja. Jovićeva knjiga se ne bavi intelektualcima koji su izdali sebe, već onima koji su ostali dosledni u kritici postojećeg: prvo jugoslovenskog sistema, a potom i Hrvatske nakon

socijalizma. Jović je u tom smislu izdvojio dvojicu intelektualaca: Jovana Mirića („moj prvi učitelj politologije“), profesora Univerziteta u Zagrebu, i Predraga Matvejevića, „hrabre i slobodomisleće“ ljude koji nisu pristajali na snažan pritisak novih okolnosti: „Obojica su pisali knjige ali su također i javno djelovali – otvorenim pismima, intervjuima i apelima – znajući da oni mogu imati vrlo ograničen utjecaj na stvarnost“.

Predragu Matvejeviću (1932–2017), doktoru sa Sorbone, teoretičaru književnosti i publicisti („jednom od malog broja uzornih intelektualaca koji su se nakon 1990. suočili s izborom: prestati postojati time što će pristati na postojeće stanje i povući se u ćutanje ili živjeti u stanju između egzila i azila, u stvarnom ili unutrašnjem egzilu“), Jović je posvetio posebno poglavlje (str. 157–184). U njemu je analizirao eseje koje je Matvejević 1982. objavio u knjizi *Jugoslavenstvo danas* u kojoj se bavio pitanjima nacionalne kulture, odnosom između nacionalnog u užem smislu (partikularnog) i jugoslovenskog. Isticao je da je unitarizam preživeli oblik jugoslovenstva, ali da svako jugoslovenstvo nije unitarizam, posebno novo jugoslovenstvo, koje je omogućilo i priznalo pravo nacijama na posebnost i identitet. Matvejević je u tolerantnosti i zajedništvu, a ne u negiranju postojećih nacija, video šansu za jugoslovenstvo. Kako naglašava Jović, Matvejević se zalagao za slobodu izražavanja nacionalnog ali i jugoslovenskog, za paralelno postojanje identiteta, pri čemu svakom pojedincu treba prepustiti da se samodefiniše, odnosno, ne treba ni nameštati ni odbacivati/stigmatizovati jedno ili drugo.

Najveći deo svoje studije (str. 272–418) Jović je posvetio Jovanu Miriću (1935–2015). Izložićemo najvažnije akcente. Jović detaljno analizira Mirićevu knjigu *Sistem i kriza* (1984) u kojoj je autor kroz kritičko sagledavanje Ustava SFRJ iz 1974. i društvenih kretanja pokazao da se upravo u njemu nalaze dubinski uzroci krize u koju je Jugoslavija zapala nakon donošenja tog ustava. Tako je i anticipirao ono što će se dogoditi nekoliko godina kasnije. Posebno je na udaru bila ocena da je nova politička situacija bila teška za Srbiju, koja je postala „mala federacija“, što „mora dovesti (a i dovodi) do blokade sistema s dalekosežnim posljedicama, ekonomskim, političkim i socijalnim“.

Knjiga je od strane političkog establišmenta ocenjena kao pokušaj podrivanja države, pa je Mirić doživio žestoke napade. U jednom od svojih posljednjih intervjua, Mirić je o tome rekao: „To je bila prava histerija jer se o mojoj knjizi raspravljalo od mjesnih zajednica i društva za zaštitu ptica pjevica pa do Centralnog komiteta. Takvo

reagiranje na jednu knjigu koja je bila bezazlena bio je znak truleži tog sistema. A dok je još trajala sezona lova, imali smo preokret 90-ih godina, tako da su me postitovska i Tudmanova vlast potpuno ekskomunicirale“ (<https://snv.hr/znameniti-srbi/jovan-miric-politolog/>).

Jović analizira i Mirićevu knjigu *Iskušenja demokracije* (1990) koja je označila njegov pomak od marksizma prema liberalizmu. Ističe i da je Mirić ostao kritičan i prema novom, postsocijalističkom poretku, posebno kada se fokusirao na položaj Srba u samostalnoj Hrvatskoj. Na kraju je analizirao pet Mirićevih knjiga napisanih od 1991. do 2010. u kojima se bavio karakterom nove hrvatske države, kao i srpskohrvatskim odnosima, posebno u Hrvatskoj. U njima je Mirić izložio koncept koji je podrazumevao da Srbi prihvate novo stanje i hrvatsku državu u kojoj bi bili (kao što su i bili pre nego što je ona postala samostalna u odnosu na Jugoslaviju) važan i poseban deo „demos“, a da Hrvati prihvate Srbe kao državljane Hrvatske, odnosno da prestanu da ih tretiraju kao neprijatelje, goste i došljake, da im priznaju poseban status (autonomiju – ne samo kulturnu, već i političku) i da prihvate da se dugoročno stabilna i održiva Hrvatska, a naročito demokratska Hrvatska, može graditi samo zajedno. Jović naglašava i da je Mirić bio pesimističan kad se radi o izgledima za jedan takav dogovor jer je, kako je 1996. pisao Mirić, nova hrvatska vlast Srbe u Hrvatskoj „brutalno politički desubjektivirala, a srpska ih je politika još brutalnije gurnula u rat protiv Hrvatske“.

Mirić je pisao da „primarna krivica“ pripada Srbiji koja je vodila „imperijalističku politiku ujedinenja svih Srba“, što je izazvalo otpor Hrvata zbog straha od proširenja Srbije na delove Hrvatske. Srbi u Krajini su verovali da svoj položaj mogu da reše saradnjom sa Srbijom a ne sa svojom državom, Hrvatskom. Na kraju, Mirić je istakao da je za odnose Hrvata i Srba u Hrvatskoj najveću krivicu imala Hrvatska jer su „elementarna pamet“ i „politička mudrost“ zahtevali da se u konstituciji hrvatske države pridobiju Srbi, ali je nova vlast učinila sve da ih okrene protiv sebe. Zaključio je da je to rađeno namerno, jer je još od prvog dana vlasti HDZ-a vođena politika ignorisanja, pretnji i revanšizma, politika zasnovana na anti-srpsstvu. Odnosi su kontinuirano zaostravani kako bi se broj Srba u Hrvatskoj smanjivao. Mirić kritički govori o političkom vodstvu Srba iz Krajine koji su na lošu hrvatsku politiku odgovorili još gorom „nepolitikom“, očekujući zaštitu od „katastrofalne srpske politike“ Slobodana Miloševića. Operacija *Oluja* iz 1995. za Mirića je bila završni čin politike etničkog čišćenja, ali ne i poslednji čin

jer se ta politika nastavljala i posle rata („i onih 4,5 posto Srba koliko ih je ostalo u Hrvatskoj, mnogima je previše“).

Naučni rad i lična sudbina Jovana Mirića deo su Jovićeve šire naracije o smislu kritičke političke nauke i potrebe jednog društva za kritičkim intelektualcima. To je predstavljeno u kontekstu onog što Jović prepoznaje kao napad na prosvetiteljske temelje liberalizma. U oceni Mirićevog intelektualnog stava, Jović posebno ukazuje na kritiku nacionalizma, etnocentrizma i populizma u kojima je video najveću opasnost za demokratsku artikulaciju i političku emancipaciju u svim postkomunističkim političkim sistemima. Jovan Mirić bio je, ističe Jović, najistaknutiji predstavnik i tvorac kritičke politikologije.

Knjiga Dejana Jovića preispituje ulogu intelektualaca u društvu, njihov politički angažman i etičku odgovornost. To je posebno značajno u savremenom društvu kada intelektualci često uzimaju učešće u političkim raspravama. Od njih se traži da podrže određene pokrete ili zauzmu stranu u političkim debatama, a oni to često i sami rade. U tom kontekstu, postoji jasna opasnost da žrtvuju svoju objektivnost zbog političke koristi. Veliki broj savremenih intelektualaca dozvoljavaju da njihova politička opredeljenost oblikuje njihov intelektualni rad. Intelektualci, prihvatanjem ideologija, odustaju od svojih kritičkih sposobnosti i lako postaju instrumenti ideološke manipulacije. Jovićeve knjige upozorava da ideologije guše složenost, kritičko razmišljanje i podstiču prihvatanje dogmatskih uverenja. Zbog toga intelektualci moraju da odole iskušenju da služe političkim ciljevima na štetu univerzalnih humanističkih vrednosti.

Kosta Nikolić

Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina: rat koji su mnogi želeli (1992–1995). Knjiga druga: Potraga za mirom (1993–1994)*, Novi Sad: Akademski knjiga, 2025, 654.

Druga knjiga planirane trilogije o ratu u Bosni i Hercegovini predstavlja logičan nastavak višegodišnjeg istraživačkog rada dr Koste Nikolića, naučnog savetnika Instituta za savremenu istoriju u Beogradu, poznatog po istraživanjima raspada Jugoslavije. Nakon što je u prvoj knjizi (*U ime smrti: 1992*) analizirao prvu godinu rata u Bosni – njegov nastanak, kaos, bezvlašće i stihiju nasilja – autor u drugoj knjizi prelazi na novu fazu sukoba, u kojoj rat poprima formu organizovanih vojnih akcija. Sam naslov *Potruga za mirom* nagoveštava transformaciju sukoba, koji je zbog

ljudskih gubitaka, ekonomske iscrpljenosti, unutrašnjih problema i međunarodnog pritiska, kod srpske strane, posebno u samoj Srbiji, proizveo svest da se iz njega mora izaći. Nikolić ovom knjigom ne nastavlja samo hroniku raspada Jugoslavije; on postavlja i jedno od ključnih pitanja savremene srpske historiografije: da li je rat u Bosni bio neizbežan, posledica nepredviđenih okolnosti ili politički promašaj.

Kao i ranije, autor se oslanja na obilje arhivske građe Haškog tribunala (ICTY), dokumente Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, diplomatske arhive SAD i Nemačke, kao i na zapisnike i stenograme političkih organa Republike Srpske, Federacije BiH i međunarodnih pregovarača. Njegov pristup ostaje tradicionalan – empirijsko-pozitivistički i suzdržan od političko-ideoloških interpretacija. Dosledno se insistira na hladnoj istorijskoj rekonstrukciji događaja, ali s jasnom svešću o moralnim posledicama vojnih i političkih odluka. Pri tome dokumenta koje autor citira ne služe opravdanju aktera sukoba, već suočavanju sa istinom. Takav pristup ima i svoja ograničenja, jer se retko prelazi granica dokumentarnog u sferu interpretativnog. Nikolić se odlučio da citiranjem izvora čitaoca suoči sa svim užasima rata, čime se podstiče donošenje ličnog stava prema događajima koji se opisuju, što ovu knjigu čini zahtevnim štivom. Naime, Nikolić ne prikazuje samo vojnu i političku dimenziju rata, već i psihološku, čime „potraga za mirom“ postaje i potraga za smislom u ratnom haosu, koji se sa protokom vremena sve manje mogao opravdati nacionalnim idealima.

Knjiga je sistematično podeljena na devet celina koje obuhvataju politički, vojni, diplomatski i društveni okvir rata. Središnja nit svakog poglavlja jeste proces „državotvorne konsolidacije“ unutar Republike Srpske i Federacije BiH u funkciji ratnih napora, uz stalno preispitivanje politike Srbije i Hrvatske prema ovom ratu, praćeno prikazom mnogih zločina kao ilustracijom raspada međuljudskih, moralnih i civilizacijskih normi.

Da bi se razumela složenost ratnih pregovora i međunarodnih inicijativa u 1993. Nikolić knjigu započinje poglavljem „Vens–Ovenov plan“ (str. 7–121), koji ilustruje kako su pokušaji uspostavljanja mira često nailazili na suštinske prepreke u uslovima suprotstavljenih nacionalnih interesa. Plan koji je predviđao kantonalnu podelu BiH na osnovu etničkog balansa, izazvao je suštinsko razmimoilaženje među trima stranama – Muslimanima koji su želeli unitarnu državu, i Srbima i Hrvatima s druge strane koji su želeli konfederaciju – čime je postao nova tačka